

О.І. Маслак (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Україна)

Л.А. Квятковська (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Україна)

О.О. Безручко (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИКЛІЧНИХ КОЛИВАНЬ

У статті розглянуто особливості формування потенціалу підприємства з урахуванням циклічності економічних процесів. Визначено основні принципи та джерела формування потенціалу господарюючого суб'єкта.

Ключові слова: економічний потенціал підприємства, чинники формування потенціалу, чинники впливу на рівень економічного потенціалу, життєвий цикл, клімат стадії життєвого циклу підприємства.

Табл. 2. Рис. 4. Літ. 14.

О.И. Маслак (Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, Украина)

Л.А. Квятковская (Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, Украина)

О.А. Безручко (Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, Украина)

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИКЛИЧЕСКИХ КОЛЕБАНИЙ

В статье рассмотрены особенности формирования потенциала предприятия с учетом цикличности экономических процессов. Определены основные принципы и источники формирования потенциала хозяйствующего субъекта.

Ключевые слова: экономический потенциал предприятия, факторы формирования потенциала, факторы влияния на уровень экономического потенциала; жизненный цикл, климат стадии жизненного цикла предприятия.

O.I. Maslak (Kremenchug National University of Mykhailo Ostrogradskyi, Ukraine)

L.A. Kyatkovska (Kremenchug National University of Mykhailo Ostrogradskyi, Ukraine)

O.O. Bezruchko (Kremenchug National University of Mykhailo Ostrogradskyi, Ukraine)

PECULIARITIES OF ENTERPRISES' ECONOMIC POTENTIAL FORMATION UNDER THE CONDITIONS OF CYCLICAL FLUCTUATIONS

The article considers the peculiarities of the enterprise potential formation taking into account the cyclicity of the economic processes. Basic principles and sources in potential formation of a business entity are determined.

Keywords: economic potential of an enterprise; factors of potential formation; factors of influence on the level of economic potential; life cycle; climate at a stage of the enterprise life cycle.

Постановка проблеми. У сучасних умовах нестабільного економічного середовища актуалізуються питання пошуку ефективних способів забезпечення стабільності та результативної діяльності господарюючих суб'єктів.

Як інтегрована сукупність ресурсів і можливостей підприємства економічний потенціал набуває вагомого значення у процесах підвищення результативності функціонування й розвитку вітчизняних компаній.

Сучасна практика показує, що підприємства з невисоким рівнем сформованого потенціалу чи невикористаними можливостями його застосування найчастіше зазнають криз, що обумовлює необхідність вивчення й аналізу особливостей формування економічного потенціалу підприємства [11, 234].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблематиці присвячено наукові дослідження й публікації таких вчених-економістів, як О. Ареф'єва [1], І. Должанський [13], Л. Квятковська [9], Н. Краснокутська [7], Є. Лапін [8], О. Маслак [9], Л. Сосненко [10], О. Сухай [11], О. Федонін [14] та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, дискусійними залишаються чимало питань формування економічного потенціалу господарюючого суб'єкта, що пов'язано з неоднозначністю трактування сутності самого поняття «потенціал підприємства», відсутністю єдиної думки науковців щодо його структурування, складністю даної проблематики та досить широкою сферою аспектів, які вона охоплює.

Метою дослідження є вивчення особливостей і чинників формування економічного потенціалу підприємства, обґрунтування доцільності врахування стадії життєвого циклу господарюючого суб'єкта як одного з важливих принципів досліджуваного процесу.

Основні результати дослідження. Економічну категорію «потенціал» у широкому вжитку почали використовувати у кінці 70-х на – початку 80-х років ХХ століття. У наукових працях наводиться широкий спектр його характеристик: економічний, науково-технічний, виробничий, трудовий, природно-ресурсний, інвестиційний. Останнім часом дедалі частіше трапляються такі поняття, як підприємницький потенціал, інтелектуальний, фінансовий, інноваційний, креативний, організаційно-управлінський, еколого-економічний тощо [6].

Термін «потенціал» походить від латинського слова "potentia", що означає «потужність, сила». У Великому економічному словнику пропонується розуміти дане поняття як наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення, здійснення будь-чого [2, 260].

Аналіз літературних джерел показав, що в процесі еволюції терміна «потенціал підприємства» розуміння його сутності дещо змінювалося. При перших спробах визначення науковці трактували даний термін дуже вузько, розглядали лише на рівні країни або регіону і тільки в аспекті вивчення виробничих сил. З часом вчені почали розширювати сферу застосування даного терміна, розглядати потенціал на рівні підприємства та його структурних елементів, виділяючи при цьому більш вузькі види потенціалу.

У результаті систематизації й узагальнення поглядів науковців на сутність економічного потенціалу підприємства можна виділити такі історичні етапи еволюції трактування даного поняття (табл. 1).

Слід зазначити, що економічний потенціал підприємства являє собою складну, динамічну, інтегровану, взаємопов'язану та синергійну сукупність усіх

видів його наявних ресурсів і можливостей, включаючи перспективи їх збільшення, що використовуються для досягнення тактичних і стратегічних цілей розвитку підприємства та забезпечення його сталого розвитку.

Таблиця 1. Історичні етапи еволюції поняття «економічний потенціал підприємства», авторське групування

Роки	Вчені-економісти	Загальні риси визначення економічного потенціалу	Недоліки
1920 – 1970	К.Г. Воблій, В. Вейц, С.Г. Струмилін, В.С. Немчинов	У цей період потенціал в основному розглядається на рівні країни, національної економіки, галузі, суспільства. При цьому під потенціалом розуміють виробничі сили, матеріальні умови й елементи, ресурсні можливості економічної системи.	Визначення потенціалу переважно на макрорівні, недостатньо уваги приділяється дослідженню особливостей даної економічної категорії на рівні підприємства. Концентрація уваги тільки на виробничій складовій потенціалу, хоча дане поняття значно залежить від синергії багатьох інших компонентів. Прагматично отождолення виробничого й економічного потенціалу, що ускладнює процеси їх формування та оцінювання.
1970 – 1990	О.І. Анцишкін, Л.І. Абалкін, В.М. Архангельський	Переважає ресурсний підхід до розуміння категорії «потенціал», який трактують як сукупність наявних ресурсів, засобів і запасів, що можуть бути залучені у виробничу діяльність підприємства.	Обмеженість розуміння потенціалу підприємства лише на рівні його ресурсної бази, тоді як потенціал підприємства є поняттям комплексним, складним, що включає в себе цілу систему взаємопов'язаних компонентів.
1990 – 2011	І.М. Рєпіна, А.Н. Люкшинов, О.І. Олексюк, О.С. Федонін, Є.В. Лапін, Ю.Ф. Врода, В.І. Блонська	Структурний підхід – зміст поняття «економічний потенціал» розширюється за рахунок таких складових, як трудовий, організаційний, виробничий, фінансовий потенціал тощо. Науковці розуміють під потенціалом підприємства сукупність наявних та альтернативних (прихованих) можливостей економічної системи.	Залишається невизначеною сутність поняття «економічний потенціал підприємства», частина науковців розуміють дану категорію як сукупність наявних можливостей господарюючого суб'єкта на певний момент часу, інша частина вважає доцільним включати перспективи розвитку економічної системи. Залишаються розбіжності щодо структури потенціалу, немає чітко визначеної системи його складових, що ускладнює процеси формування й оцінювання потенціалу підприємства.

Для забезпечення ефективності процесів формування, нарощування та комплексного оцінювання економічного потенціалу підприємства важливою є його раціональна структуризація, виділення складових, визначення значимості кожної з них і встановлення взаємозв'язків між ними.

Питання структуризації потенціалу підприємства залишаються дискусійними, погляди науковців різняться стосовно кількісного, якісного складу цієї економічної категорії, а також щодо рівня взаємозалежності її елементів, їхніх властивостей та особливостей формування.

Доцільно виділити такі основні складові економічного потенціалу: виробничо-технологічна, трудова, фінансова, інфраструктурна, організаційно-управлінська, інвестиційна, інноваційна, маркетингова, інтелектуальна, еколого-економічна, санаційна й стратегічна складові (рис. 1). Ці складові тісно

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА

<p>Трудова складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - кваліфікаційний рівень персоналу; - організаційна здібність управлінського персоналу; - професійні навички та здібності працівників підприємства. 	<p>Виробничо-технологічна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - потенціал основних та оборотних фондів; - потенціал нематеріальних активів; - потенціал землі та природо-кліматичні умови. 	<p>Фінансова складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - забезпеченість власними, залученими та позичковими фінансовими ресурсами; - перспективні нарощування фінансових ресурсів підприємства.
<p>Організаційно-структурна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - раціональність організаційної структури підприємства; - ефективність методів управління, планування, протистояння та контролю. 	<p>Маркетингова складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вивчення ринку; - стимулювання збуту; - завоювання нових ринків збуту; - ефективна реклама політика. 	<p>Інфраструктурна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - наявність і збалансованість взаємозв'язків між структурними підрозділами підприємства; - відповідність вимог виробництва та можливостей цехів, господарств і служб підприємства.
<p>Інтелектуальна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатність працівників підприємства формувати нові ідеї та їх реалізувати; - здатність персоналу до креативного мислення. 	<p>Інноваційна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатність підприємства мобілізувати всі необхідні ресурси для здійснення інноваційної діяльності; - спроможності трансформувати новаторські ідеї у інноваційні продукти. 	<p>Інвестиційна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - інвестиційні можливості; - інвестиційна привабливість підприємства.
<p>Системна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатність протистояти реальним і потенційним кризовим явищам; - санційна спроможність підприємства. 	<p>Еколого-економічна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатність підприємства до зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище; - можливість економії коштів на екологічних зборах і штрафів. 	<p>Стратегічна складова:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рівень стратегічного управління; - сукупність заходів, що реалізуються підприємством для виконання завдань стратегічного планування.

Рис. 1. Складові економічного потенціалу підприємства, авторська розробка

взаємодіють між собою, формуються у сукупності та можуть бути ефективно використані лише разом, як комплекс складових частин потенціалу певної підприємницької структури.

Формування потенціалу підприємства – це виявлення стратегічних можливостей, ресурсів і резервів потенціалу, здатних підвищити рівень конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта. Варто враховувати, що сильні сторони є потенціалом підприємства, а слабкі – його резервом. Відповідно, завдання підприємства полягає у використанні сильних позицій за одночасного усунення слабких сторін [3, 30].

У процесі формування економічного потенціалу підприємства варто враховувати такі основні його властивості: цілісність, динамічність, поліструктурність, взаємозв'язок і взаємодія елементів, складність, здатність до розвитку, унікальність, синергійність [7; 10].

Процес формування потенціалу починається в момент створення господарюючого суб'єкта (засновники вкладають у нього кошти, організаційні здібності тощо), і чим більшим і якіснішим є стартовий потенціал підприємства, тим перспективнішою буде його діяльність [5].

При цьому варто враховувати профіль господарюючого суб'єкта та особливості його діяльності, адже для підприємств різних галузей можуть суттєво відрізнятися пріоритетні складові економічного потенціалу, що обумовлено специфікою функціонування, відмінностями стратегічних і тактичних цілей.

Наприклад, для підприємств, що працюють у сфері послуг, пріоритетними напрямками роботи будуть забезпечення ефективної маркетингової політики (розширення ринків збуту, дієва рекламна кампанія, підвищення іміджу підприємства), надання послугам високої якості, нових ексклюзивних характеристик, що можна забезпечити за допомогою нарощування інтелектуального та креативного потенціалів господарюючого суб'єкта. Для підприємств виробничої спрямованості найвагомішим буде налагодження ефективного виробничого процесу, висока якість продукції та нарощування обсягів її реалізації. Для наукоємних галузей виробництва важливою є інноваційно-інвестиційна спрямованість (наявність високого інтелектуального потенціалу та можливостей його реалізувати).

Пріоритетні складові економічного потенціалу основних видів суб'єктів господарювання представлено в табл. 2.

Таблиця 2. Значимість складових економічного потенціалу для підприємств різних галузей господарювання, авторська розробка

Сфера діяльності підприємства	Пріоритетні складові економічного потенціалу
Виробничі підприємства	Виробничо-технологічна, фінансова, трудова, маркетингова
Наукоємні галузі виробництва	Інноваційна, інтелектуальна, інвестиційна, фінансова, трудова
ІТ	Інтелектуальна, інноваційна, трудова, фінансова, маркетингова
Сфера послуг	Маркетингова, трудова, фінансова

У загальному вигляді потенціал підприємства формується за рахунок низки чинників, які умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні:

- чинники виробництва (фінансові, матеріальні, нематеріальні, трудові, природні ресурси тощо), сформовані за рахунок усіх доступних господарюючому суб'єктові способів (внутрішня складова);

- здібності господарюючого суб'єкта (здійснення креативної, інтелектуальної, інвестиційно-інноваційної діяльності; налагодження якісної організаційно-управлінської роботи; нарощування ресурсів підприємства за рахунок внутрішніх джерел; удосконалення та ремонт обладнання тощо), сформовані на основі наявних у певний момент часу ресурсів господарюючого суб'єкта (внутрішня складова);

- залучені спроможності (нарощування якості й обсягу всіх чинників виробництва за рахунок зовнішніх джерел; покращення іміджу підприємства; розширення ринків збуту тощо), що включають усі можливі зовнішні джерела збільшення ресурсів і здібностей підприємства (рис. 2).

Суттєвий вплив на процес формування економічного потенціалу здійснюють чинники внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства, від яких залежить необхідний рівень потенціалу, його структура, особливості та міра використання тих чи інших складових формування. Умовно всі ці чинники можна поділити на декілька груп:

1. Чинники мікросередовища – формуються на рівні самого підприємства й обумовлені його організаційними, ресурсними характеристиками.

2. Чинники макросередовища – чинники зовнішнього впливу, виникають за межами підприємства (на державному та світовому рівнях).

Дана група чинників включає в себе економічні, соціальні, політичні, юридичні умови, що виникають під впливом обмежувальних або стимулюючих заходів з боку державних органів, банків, інвестиційних компаній, політичних сил, громадських організацій тощо [1, 72].

3. Епізодичні чинники – характеризуються непостійністю, спонтанністю, низьким рівнем прогнозованості; можуть виникати як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищах господарюючого суб'єкта (рис. 3).

Однак необхідно зазначити, що підходи до формування економічного потенціалу підприємства в більшій мірі залежать не лише від різноманітного впливу перерахованих чинників, але й від етапу розвитку господарюючого суб'єкта в даний момент часу.

Як свідчить досвід, періоди піднесення підприємницьких структур є нерівномірними, перериваються періодами нестабільності й кризовими явищами. Така закономірна циклічність економічного розвитку є одним із найбільш дискусійних питань в економічній теорії та досліджується в наукових працях багатьох вчених.

У загальному вигляді економічний цикл пропонується трактувати як періодичне повторення позитивних і негативних відхилень; завершений цикл явищ, що передбачає повернення до початкового стану [4; 12].

Таким чином, циклічність притаманна всім господарським процесам, є передумовою змін у функціонуванні економічних систем і явищ, в тому числі і потенціалу підприємства. До того ж, варто відзначити наявність певного причинно-наслідкового зв'язку між стадією життєвого циклу підприємства та загальним станом, рівнем достатності, ефективності використання економіч-

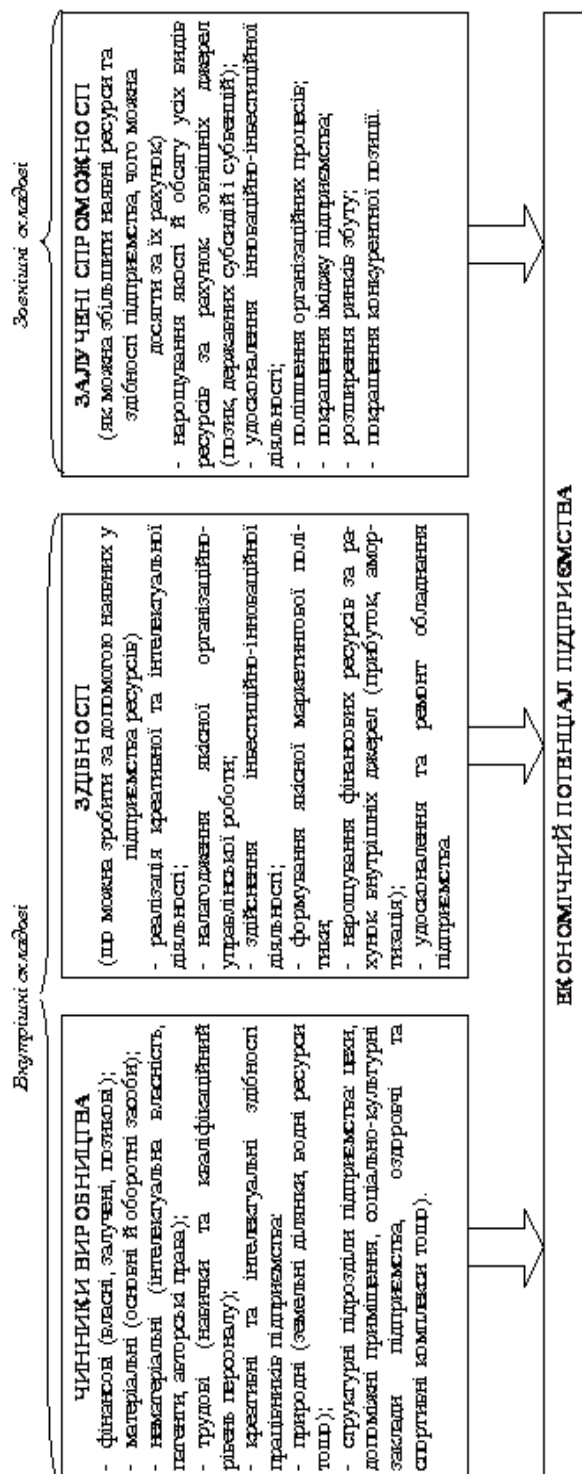

Рис. 2. Чинники формування економічного потенціалу підприємства, авторська розробка

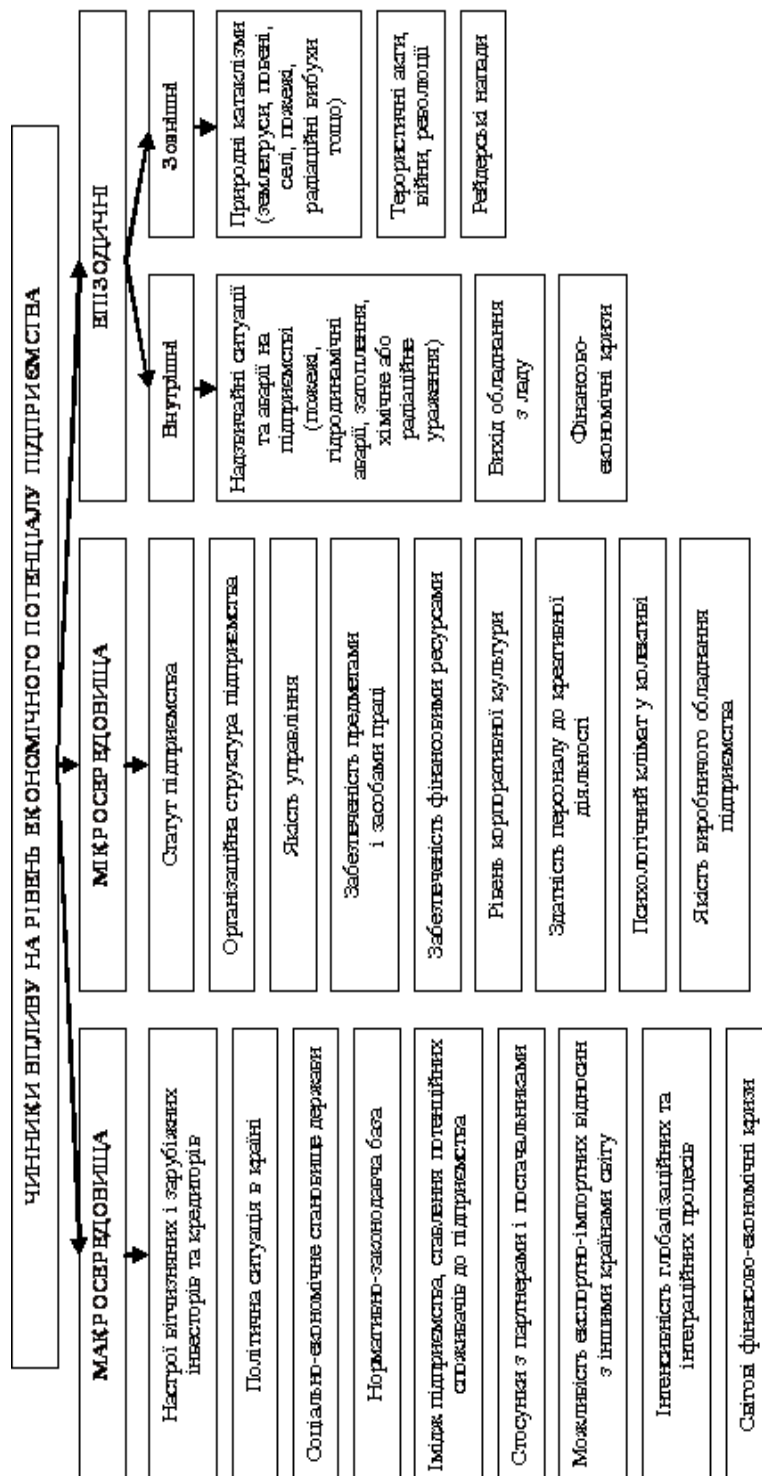

Рис. 3. Чинники впливу на рівень економічного потенціалу підприємства, авторська розробка

ного потенціалу і, навпаки, існування тісної залежності між особливостями процесів формування й розвитку потенціалу зі стадією життєвого циклу господарюючого суб'єкта.

Відповідно, важливою умовою при формуванні економічного потенціалу підприємства є врахування його загального стану й особливостей етапу функціонування. Тому доцільним є виокремлення й дослідження такого поняття, як «клімат стадії життєвого циклу підприємства», що суттєво впливає на процес формування потенціалу та визначення його оптимальної структури.

Отже, клімат стадії життєвого циклу являє собою сукупність внутрішніх характеристик підприємства на тій чи іншій фазі життєвого циклу з урахуванням чинників зовнішнього середовища, що здійснюють суттєвий вплив на стан господарюючого суб'єкта (рис. 4).

Варто відзначити, що залежно від фази економічного циклу підприємства й відповідного їй клімату змінюються пріоритети в діяльності підприємства та коректуються його політика, тактичні цілі, плани й прогнози на майбутнє.

Так, на стадії процвітання підприємство спрямовує свої сили на використання вигідних економічних умов для досягнення максимального ефекту, отримання найвищих результатів роботи, підвищення своєї конкурентної позиції, розширення існуючих і завоювання нових ринків збуту. На цій фазі життєвого циклу підприємство повинне передбачити неминучий перехід на стадію спаду (рецесії) і вжити всіх можливих заходів для пом'якшення цього процесу.

На стадії рецесії для підприємства пріоритетними завданнями стає мобілізація ресурсів і застосування всіх доступних організаційних заходів для виготовлення та реалізації максимально можливого обсягу продукції (послуг), зацікавлення споживачів у придбанні продукту господарюючого суб'єкта, а також реалізація всіх можливих санаційних заходів з метою недопущення переходу на стадію депресії.

У стадії депресії доцільним є згрупування всіх наявних і прихованих можливостей підприємства для подолання кризових явищ, запобігання банкрутству та забезпечення поступового відновлення платоспроможності й прибутковості господарюючого суб'єкта.

У фазі прогресії підприємство все ще зазнає впливу «посткризових» явищ, однак його загальний стан суттєво покращується і метою стає розвиток та досягнення фази процвітання. Необхідними для цього заходами стають випуск інноваційних видів продукції, нарощування обсягів виробництва й реалізації, налагодження процесів збуту готової продукції.

Відповідно до основних цілей і завдань підприємства на різних етапах його розвитку коректуватиметься й процес формування економічного потенціалу, що означатиме обов'язкове врахування недоліків і переваг тієї чи іншої стадії життєвого циклу. Такий підхід надає можливість створення максимально ефективної структури потенціалу, визначення пріоритетних напрямів роботи та забезпечення високих результатів господарювання.

Таким чином, на основі трактування сутності й основних властивостей економічного потенціалу підприємства можна визначити загальні принципи його формування:

- врахування профілю, специфіки діяльності господарюючого суб'єкта;
- визначення «слабких» місць підприємства та намагання їх усунути в процесі формування економічного потенціалу;
- оптимальне поєднання джерел формування;
- врахування стадії життєвого циклу підприємства в процесі формування потенціалу;
- приділення уваги перспективам розвитку господарюючого суб'єкта, а також його планам і прогнозам на майбутнє.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Отже, формування достатнього економічного потенціалу є метою кожного підприємства й передумовою його успішної, ефективної діяльності, основою стійкого розвитку та максимально результативного функціонування.

При цьому варто враховувати профіль діяльності господарюючого суб'єкта, чинники впливу на його загальний економічний стан, а також фазу життєвого циклу підприємства, що надасть змогу максимально точно визначити «слабкі» місця у роботі, перспективи розвитку й формувати достатній потенціал для досягнення поставлених цілей.

Перспективами подальших досліджень є більш детальне вивчення особливостей формування, розвитку й оцінювання потенціалу підприємства з урахуванням циклічності економічних процесів.

1. *Ареф'єва О.В., Харчук Т.В.* Економічні засади формування потенціалу підприємства // Актуальні проблеми економіки.— 2008.— №7.— С. 71–76.
2. Большой экономический словарь / Авт. и сост. А.Б. Борисов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Книжный мир, 2005. — 860 с.
3. *Бугай В.З., Горбунова А.В., Ключева Ю.В.* Теоретичні основи формування потенціалу підприємства // Вісник Запорізького національного університету.— 2011.— №1.— С. 27–33.
4. *Ерохина Е.А.* Стадии развития открытой экономики и циклы Н.Д. Кондратьева: Монография. — Томск: Водолей, 2001. — 181 с.
5. *Зеленська М.О.* Підходи до формування та структуризації потенціалу підприємства // economy.kpi.ua.
6. *Котирева С.О., Дуба С.Т.* Сутність та особливості управління економічним потенціалом підприємства // Науковий вісник НЛТУ України.— 2007.— Вип. 17.1.— С. 234–239.
7. *Краснокутська Н.С.* Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 352 с.
8. *Латін Є.В.* Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління // Вісник СумДУ.— Серія Економіка.— 2007.— №1.— С. 63–71.
9. *Маслак О.І., Квятковська Л.А.* Система показників оцінки інноваційного потенціалу промислового підприємства // Ефективна економіка: Електронне наукове фахове видання.— 2010.— №9 // www.economy.nayka.com.ua.
10. *Сосненко Л.С.* Анализ экономического потенциала действующего предприятия. — М.: Экономическая литература, 2004. — 208 с.
11. *Сухай О.Є., Яремко І.І.* Концептуальні підходи до формування й управління потенціалом підприємства // Науковий вісник НЛТУ України.— 2009.— Вип. 19.9.— С. 233–238.
12. *Тараненко І.В.* Структура економічного циклу та особливості циклічного розвитку відкритої економіки України в контексті виходу зі світової фінансово-економічної кризи // Бюлетень Міжнародного Нобелівського форуму.— 2010.— №1, Т. 1.— С. 343–357.
13. *Управління потенціалом підприємства: Навч. посібник / І.З. Должанський, Т.О. Загорна, О.О. Удалих, І.М. Герасименко, В.М. Расщупкіна.* — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 362 с.
14. *Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І.* Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2004. — 316 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2012.